
DISKUSSION

Sveriges medeltidslagar

Min bok *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*, 1988, har i denna tidskrift anmälts av Heikki Ylikangas. (1988:4, s. 660–62) Recensionen ger en så egendomlig bild av mitt arbete att jag ber att få lämna följande kommentar.

1. Bokens huvudsyfte är att använda de svenska medeltidslagarna som källor för de politiska förhållandena vid lagarnas tillkomst, d.v.s. tiden för slutredaktionen. Utgångspunkten är att medeltidslagarna liksom moderna lagar är resultatet av en kamp mellan olika intressen. Genom att göra en analys av maktstrukturen i lagen får jag en bild av de rådande politiska maktförhållandena vid lagstiftningstillfället, så långt källans räckvidd medger. I inledningen säger Ylikangas att han betraktar denna uppgift som central. Man kunde då vänta att han i fortsättningen skulle ägna sin granskning åt hur jag genomfört den. Men därav blir intet. Hans enda kommentar gäller min metodiska åtskillnad mellan maktfrågor och formfrågor, vilken han helt tycks ha missförstått.

För att i lagmaterialet kunna utskilja det som skulle bli föremål för maktstrukturanalysen måste jag göra antaganden om vilka moment som det stått strid om och vilka som varit politiskt ointressanta. De förra kallar jag maktfrågor, de senare formfrågor. Som exempel kan jag ta bötesbestämmelserna. Deras storlek och vem som skulle få dem betraktar jag som en maktfråga. Hur man skulle beräkna dem, om sårböterna exempelvis skulle räknas efter mansboten eller efter en annan skala, som en formfråga. Maktfrågorna avgjordes av den aktuella politiska situationen vid lagstiftningstillfället. När det gällde formfrågorna kunde den lärde nordiske redaktören välja mellan olika juridiska lösningar i den västerländska skrivna rättstraditionen, förmedlad genom klostrens storproduktion av handskrifter.

Nu påstår Ylikangas att dessa moment "lätt (kommer) att stå i konflikt med varandra". Påståendet är nonsens. Definitionsmässigt är dessa moment skilda åt och någon motsägelse mellan dem finns inte. Nu är

formtraditionen i min teori något mycket mer än utbytbara tekniskt-juridiska lösningar. Jag räknar hit bland annat också allt det som av religiösa skäl inte var förhandlingsbart, som den kristna eden. Jämför härmed Ylikangas besynnerliga slutsats att receptionen var "sekundär" och att man skulle ha kommit till samma resultat utan den.

2. Ylikangas anmälan handlar i övrigt enbart om min teori om den skriftliga receptionen. Jag menar att de första skrivna rättsliga avtalen kom till med kyrkans kolonisering av Norden. De formulerades av de lärda redaktörerna, som var kyrkans män, med hjälp av den rättsliga tradition, som kyrkan var förtrogen med sedan många århundraden tillbaka. Alla de många likheterna mellan västerländska medeltidslagar, mellan exempelvis svenska och ca 600 år äldre langobardiska, förklarar jag således med hänvisning till denna juridiska formtradition.

Den historiska rättskolan i Tyskland i början av 1800-talet formulerade den äldsta förklaringen till de nämnda likheterna: de hade sin grund i en samgermansk ur-rätt. Varje germanstam förvaltade denna rätt muntligt och under århundradenas lopp uppstod vissa skillnader, men de grundläggande likheterna bestod. Teorin om en gemensam ur-rätt är sedan länge övergiven och i stället har man övergått till att förklara likheterna med likheter i samhällsutvecklingen, vad jag kallat parallellteorin. Också den förutsätter den muntliga traditionen.

När man jämför den förklaringen med min måste man ha i minnet vilken typ av överensstämmelser det är fråga om. Vi vet att det fanns en grundläggande likhet i de västerländska samhällenas basförhållanden, då liksom nu, men fråga är om detta kan förklara de delvis detaljerade likheterna i lagarnas juridiska form det här är fråga om. Ylikangas säger att det är "märkligt" att jag "kategoriskt" avvisar den likartade samhällsutvecklingen som förklaring. Det gör jag inte. Jag har prövat bägge förklaringarna under mitt arbete och det resultat jag framlägger har jag funnit vara det med stor marginal mest sannolika. Det märkliga är i stället att Ylikangas inte kräver av sig själv en motsvarande dokumentation för sin åsikt.

Hur vill Ylikangas exempelvis förklara överensstämmelserna i systematiken eller i de ovannämnda skalorna för beräkning av böter mellan lagar, som tillkommit med århundradens mellanrum och på helt skilda platser i Europa? Eftersom Ylikangas avvisar den skriftliga receptionen måste han dessutom kunna göra sannolikt att dessa juridiska figurer traderats muntligt under lång tid. Eller menar han att samhällsförhållandena i Norden på 1200-talet till den grad överensstämde exempelvis med dem i langobardriket mer än ett halvt årtusende tidigare, att de måste producera ett likartat juridiskt formspråk? Det är frågor som måste kunna tillfredsställande besvaras för att parallellteorin ska kunna framträda med vetenskapliga anspråk.

3. Ylikangas behandlar emellertid inte hela den skriftliga receptionen utan endast det avsnitt som gäller Mose lag. Mose lag är enligt min teori grunden för den västerländska rätten. Kyrkan var en maktfaktor redan i de äldsta germansamhällena efter romarrikets fall och bibeln är grunden för dess verksamhet. I Mose lag finns hela programmet för den medeltida straffrätten och rättskipningen.

Men om jag säger att Mose lag utgör grunden för den västerländska rätten, så gäller inte omvänt att allt i den senare kan återföras på den förra. Det är ett enkelt logiskt felslut som Ylikangas gör sig skyldig till, när han påstår att det står i strid med bokens huvudtes, att jag inte visat något samband mellan äktenskapsrätten i medeltidslagarna och i Mose lag. Nu är detta påstående till råga på allt falskt: förbuden mot äktenskap i vissa släktled och i svägerlag har sålunda sin förebild i bibeln. Mannens herravälde över hustrun fastslås vidare med hänvisning till den heliga skrift redan i det äldsta bevarade medeltida lagfragmentet, från 500-talet. Att den romerska rätten sedan får en avgörande betydelse för äktenskapsavtalet i medeltidsrätten är ett välkänt faktum och strider på intet sätt mot min teori.

”Hur kan system som bygger på böter respektive dödsstraff båda i lika grad vara en reception av Mose lag?” frågar Ylikangas. En person med kännedom om ämnet skulle inte ställa en sådan fråga. Mose lag har ingalunda enbart dödsstraff som påföljd. Sakskador samt mindre tillgrepp sonas i princip med böter, som erläggs in natura i form av flerdubbel ersättning av stulet eller skadat gods, en vanlig metod i västerländsk rätt. När det gäller regler för djur som skadar andra djur har jag visat en särskilt nära överensstämmelse mellan nordisk rätt och Mose lag. För personskador tillämpas talionsstraffet, men eftersom dråp i vissa fall kan avlösas med böter bör detsamma ha gällt även sår. Ersättning för läkare utkrävs i Mose lag liksom vanligt är i medeltidsrätten.

Böterna i medeltidsrätten gällde endast dem som kunde betala, de fatiga betalade med sin kropp. Andelar i böterna var en god inkomstkälla för myndigheterna, inte minst för kyrkan, som ofta utkrävde dubbel bot för samma gärning. Det fanns flera intressen som stödde en ökad användning av bötesstraffet. Mot slutet av medeltiden sker en allmän straffskärpning som måste förklaras med ändrade politiska och sociala förhållanden. Att man i svensk rätt inför fler fall av dödsstraff under 1600-talet med hänvisning till Mose lag tar Ylikangas som belägg för att denna inte tidigare haft någon betydelse, en helt otillåten slutsats. Hur orimlig den är visas av att svensk rätt redan 1296 explicit hänvisar till Mose lag, i förordet till Upplandslagen. Denna lag innehåller också straff enligt talionsprincipen. (UL M 30)

4. Vad jag säger om Mose lag är visserligen en viktig del av min teori, men ingalunda avgörande för maktstrukturanalysen. Det viktigaste i

min receptionsteori – med eller utan Mose lag – är att den avvisar den etablerade åsikten om muntlig tradition. Våra medeltidslagar innehåller inte några rester av förkristen rätt och kan inte användas för att rekonstruera något forngermanskt samhälle. Det är mitt budskap så långt.

Det särskilda med Mose lag är att man här kan återfinna de drag i medeltidslagarna, som den traditionella rättshistorien använt för sin konstruktion av det forngermanska ättsamhället: blodshämnden, släktens och stammens betydelse, brudköpet, kvinnans tillbakasatta ställning vid arv, att bevisbördan låg på den anklagade, gudsdomen och folkets deltagande i rättskipningen. Om bibeln på ett tidigt stadium varit bestämmande för västerländsk rätt bortfaller möjligheterna att använda dessa moment som belägg för det förkristna samhället. Bibelns betydelse måste därför till varje pris förnekas, det gäller hela den etablerade vetenskapens prestige. Därav Ylikangas fokusering på Mose lag.

Ylikangas försvarar en föråldrad tradition. Argumenten blir därefter. Det sorgliga är inte att just min bok råkar illa ut utan att Ylikangas rension inte för vetenskapen framåt.

Elsa Sjöholm